

Titel: Polemik mod Heiberg

Citation: "Polemik mod Heiberg", i *Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K15*, udg. af Niels Jørgen Cappelørn; Joakim Garff; Johnny Kondrup; Tonny Aagaard Olesen; Steen Tullberg, Søren Kierkegaard Forskningscenteret 2012 . Onlineudgave fra Søren Kierkegaards Skrifter: <https://tekster.kb.dk/text/sks-pmh-txr-root.pdf> (tilgået 28. april 2024)

Anvendt udgave: Søren Kierkegaards Skrifter, Bd. K15

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. [Læs CC0-erklæringen](#)

## Tekstredegørelse

1. Manuskriptbeskrivelse
2. Tilblivelseshistorie 72

### 1. Manuskriptbeskrivelse

Til »Polemik mod Heiberg« findes følgende manuskripter i Kierkegaard Arkivet (KA) på Det Kongelige Bibliotek. Rækkefølgen afspejler kun tilnærmelsesvis tilblivelseskronologien, som vil blive udredt i afsnit 2. Teksten i SKS 15 til »Et lille Indlæg af Constantin Constantius Forfatteren af 'Gjentagelsen'« består af mss. 5.1 og 5.3, teksten til »Min kjære Læser!« af ms. 6.2.

PMH 1 Omslag til materialesamlingen »Polemik mod Heiberg«.  
Omslag foldet af helark.\*  
Papir: gulligt skrivepapir, ribbet. Vandmærke: musling og navnet HOLLAND;  
andet vandmærke: C & I HONIG. Mål foldet: 299 x 227 mm.\*  
Omslaget har været foldet på langs. Bl. [1v], omslagets inderside, er ubeskrivet.  
Bl. [1r] har i øverste venstre hjørne påskriften: »Ubrugt.« Derunder står:  
»Polemica m: H: t: Heibergs 'Gjentagelse' i Nytaarsgaven.« Midt på siden  
teksten: »NB. Da jeg har skrevet hiin lille Bog, 'for at Kjætteerne ikke skulde  
kunne forstaae den' saa vilde det være at falde ud af Charakteren at oplyse  
noget somhelst nærmere. Heibergs hele Passiar er desuden en reen Trivialitet.  
Jeg bør ikke spille min Tid, og lade mig neddrage i de ephemære Sphærer.  
Polemik skal Folk faae nok af i mine Bøger; ingen Polemik, der kunde  
beskæftige et gabende, nysgjerrigt, vellystigt Publikum.«  
Ingen korrektioner.

(B-fort. 392; KA, B pk. 11 læg 3; Pap. IV B 108-109)

1

Udkast til materialesamlingen »Polemik mod Heiberg«.

2

1 løst blad i 4<sup>o</sup> med uregelmæssig afrivningskant i venstre side og rest af dobbeltbladets andet blad. Tresidet sprængt grønt snit. Spor efter sammenhæftning.

Ingen paginering.

Papir: gulligt skrivepapir, ribbet. Vandmærke: C & I Ho[NIG]. Mål: ca. 217 x 272 mm.

Bladet er foldet på langs; en bred inderspalte rummer teksten, yderspalten tilføjelser. Versosiden er ca. halvt beskrevet.

Øverst på rectosiden findes en vandret skillestreg.

Den nederste tredjedel af hver side har SK med en vandret skillestreg i hovedspalten reserveret fodnoter.

Enkelte korrektioner i form af udstregninger samt en marginaltilføjelse. På versosiden er 2½ linje slettet med blækløkker.

(B-fort. 392d; KA, B pk. 11 læg 3; Pap. IV B 116)

2

Udkast til materialesamlingen »Polemik mod Heiberg«.

3

1 løst blad i 4<sup>o</sup> med afrivningskant i venstre side og rest af dobbeltbladets andet blad.

Ingen paginering.

Papir: gulligt post-velin, glat. Vandmærke: J WHATMAN 1838. Mål: ca. 206 x 258 mm.

Bladet er beskrevet i næsten hele dets bredde. Det har efter beskrivning været foldet en gang på tværs. Versosiden er halvt beskrevet.

Enkelte korrektioner samt en tilføjelse i randen af papiret på versosiden.

(B-fort. 392d; KA, B pk. 11 læg 3; Pap. IV B 119)

3

- 4 Bearbejdet renskrift med titlen »Sendebrev til Hr Professor Heiberg R af D. fra Constantin Constantius«, fordelt på 1 dobbeltblad + 7 løse blade, i alt 9 blade i 4<sup>o</sup>. Bl. [3]-[4], [5]-[6] og [7]-[8] har udgjort tre dobbeltblade.\*  
Dobbeltbladet er uden paginering; bl. [3r] er mærket 2, bl. [5r] 3, bl. [7r] 4 og bl. [9r] 5.  
Papir: gulligt post-velin, glat. Vandmærker: Bl. [1]-[2] og bl. [6], [7] og [9]: J WHATMAN 1838; bl. [3]: J WHATMAN TURKEY MILL 1838. Mål: 206 × 258 mm.  
Bladene er foldet på langs; en bred inderspalte rummer teksten, yderspalten tilføjelser. Bladene har efter beskrivning været foldet en gang på tværs. Bl. [9r] er beskrevet to tredjedele, bl. [9v] ubeskrevet.  
På bl. [1r] findes overskriften »Sendebrev / til / Hr Professor Heiberg R af D. / fra / Constantin Constantius.« efterfulgt af en dobbelt skillestreg; derunder indledes hovedteksten med overskriften: »Høistærede Hr Professor!«. På bl. [2v] indledes et afsnit med overskriften: »A. Deres Udvikling.« På bl. [8r] er henvisningen »cfr Gjentagelsen p. 91 nederst.« skrevet med blyant på langs i marginen.  
På bl. [2v], [3r] og [5v] har SK med en vandret skillestreg i hovedspalten reserveret den nederste tredjedel af siden til fodnoter.  
En del korrektioner, herunder enkelte marginaltilføjelser. Yderligere findes i SKs tekst en mængde indgreb foretaget af EPs udgiver, H.P. Barfod (se illustration 2).\*  
(B-fort. 392b; KA, B pk. 11 læg 3; Pap. IV B 110-111)
- 4
- 5 Til »Et lille Indlæg af Constantin Constantius Forfatteren af 'Gjentagelsen'« (SKS 15, 63-83), herefter forkortes titlen »Et lille Indlæg«, findes følgende manuskripter fordelt på 4 dobbeltblade og 9 løse blade, i alt 17 blade i 4<sup>o</sup>.
- 5.1 Bearbejdet renskrift til indledningen af »Et lille Indlæg« (SKS 15, 63,1-65,23 fra »Et lille Indlæg« til »foregaaer Menigheden med et godt Exempel.«).  
2 løse blade i 4<sup>o</sup> med afrivningskant i venstre side. Tresidet sprængt grønt snit. Spor efter sammenhæftning.\*  
Bladene er pagineret 1-3, bl. [2v] er uden paginering. Teksten er fortløbende fra ms. 5.1 til 5.3.  
Papir: gulligt skrivepapir, ribbet. Rest af cirkelformet vandmærke: i randen af cirklen ordene PRO PATRIA EIUSQUE LIBERTATE, i midten en kronet løve med tordenkile og stridsøkse, stående på en sokkel med bogstaverne VRYHEID, desuden bogstaverne C & I HONIG. Mål: 215 × 272 mm.  
Bladene er foldet på langs; en bred inderspalte rummer teksten, yderspalten tilføjelser. Bladene har efter beskrivning været foldet en gang på langs. Bl. [2v] er halvt beskrevet.  
På s. 1 findes overskriften »Et lille Indlæg / af / Constantin Constantius / Forfatteren af 'Gjentagelsen'.«  
Redigeringsbemærkningen »Ny Udgang.« er skrevet på s. 2. På s. 3 findes overskriften »A. Professor Heibergs Fremstilling.« slettet med blækløkker. Fodnoterne på s. 2 og 3 er adskilt fra hovedteksten med en vandret skillestreg. På s. 3 findes midt på siden en skillestreg, teksten derunder er slettet (se illustration 3).  
En del korrektioner i form af udstregninger og marginaltilføjelser. På s. 2 er i alt 4 linjer i hovedteksten samt fodnotens to linjer slettet med blækløkker. På s. 3 er en passage på 12 linjer og en marginaltilføjelse samt en fodnote slettet med blækløkker.  
Teksten på bl. [2v] er slettet med fede blækstreger, omtrent en halv linje dog med blækløkker. De slettede passager er i fuld ordlyd citeret nedenfor, s. 77f.  
(Pap. IV B 112-115)
- 5.1
- 5.2 Kladde til fortsættelsen af ms. 5.1, »Et lille Indlæg« (SKS 15, 66,1-83,28 fra »Skriftet 'Gjentagelsen' er ledsaget af et Brev« til »at troe paa Gjentagelsen.«).  
1 dobbeltblad + 3 løse blade, i alt 5 blade i 4<sup>o</sup>. De løse blade har afrevet kant i venstre side. Tresidet sprængt grønt snit. Spor efter

sammenhæftning.

Bl. 2-5 er med blyant folieret 2-5 på rectosiderne.

Papir: gulligt skrivepapir, ribbet. Vandmærke: Bl. [1]-2: C & I HONIG; bl. 3-5: Rest af følgende cirkelformede vandmærke: i randen af cirklen ordene PRO PATRIA EIUSQUE LIBERTATE, i midten en kronet løve med tordenkile og stridsøkse, stående på en sokkel med bogstaverne VRYHEID, desuden bogstaverne C & I HONIG. Mål: 215 × 272 mm.

Bladene er foldet på langs; en bred inderspalte rummer teksten, yderspalten tilføjelser. Bl. 5r er beskrevet tre fjerdedele, bl. 5v ubeskrevet.

På bl. [1r] findes en marginaltilføjelse skrevet på langs. På bl. 2r indledes et afsnit med overskriften: »I Prof. Heibergs Fremstilling er Gjentagelsen bestandig.« Nederst på bl. 2r findes en henvisning i form af en fodnote, der er adskilt fra hovedteksten med en vandret skillestreg.

En del korrektioner i form af udstregninger og marginaltilføjelser, herunder henvisninger. På bl. [1r] er 12 linjer udstreget med blækklækker.

(Pap. IV B 118)

5.2

5.3 Renskrift af ms. 5.2, »Et lille Indlæg« (SKS 15, 66,1-83,28 fra »Skriftet 'Gjentagelsen' er ledsaget af et Brev« til »at troe paa Gjentagelsen.«).

2 løse blade + 1 læg af 3 dobbeltblade + 2 løse blade, i alt 10 blade i 4<sup>o</sup>. Oprindeligt et læg af 5 dobbeltblade, dvs. bl. [1] og [10] samt [2] og [9] har udgjort to dobbeltblade; spor efter sammenhæftning.\*

Første blad er pagineret 4-5, de øvrige er upagineret. Teksten er fortløbende fra ms. 5.1.

Papir: gulligt velin, ribbet. Vandmærke: Dobbeltbladene og de oprindelige dobbeltblade i lægget har skiftevis initialerne FE & S og initialerne samt et posthorn i oval ornamentering med en krone øverst. Mål: 213 × 261 mm.

Bladene er foldet på langs; en bred inderspalte rummer teksten, yderspalten tilføjelser. Bladene har efter beskrivelse været foldet en gang på tværs. S. [22] er halvt beskrevet, s. [23] ubeskrevet.

På s. 4 findes øverst en vandret skillestreg; den nederste halvdel af siden er optaget af en anmærkning, der er adskilt fra hovedteksten af en vandret skillestreg. På s. [6], [7], [9], [10], [12], [13], [14] og [16] er den nederste tredjedel af siden reserveret fodnoter markeret med en vandret skillestreg; på s. [17] er halvdelen ligeledes reserveret fodnoter.

Få korrektioner, herunder enkelte marginaltilføjelser.

(Pap. IV B 117)

5.3

(B-fort. 392a; KA, B pk. 11 læg 3; Pap. IV B 112-115, 117-118)

5

6 Til »Min kjære Læser!« (SKS 15, 85-88) findes følgende manuskripter fordelt på 2 dobbeltblade, i alt 4 blade i 4<sup>o</sup>.

6.1 Udkast til materialesamlingen »Polemik mod Heiberg« med begyndelsesordene »Min kjære Læser«.

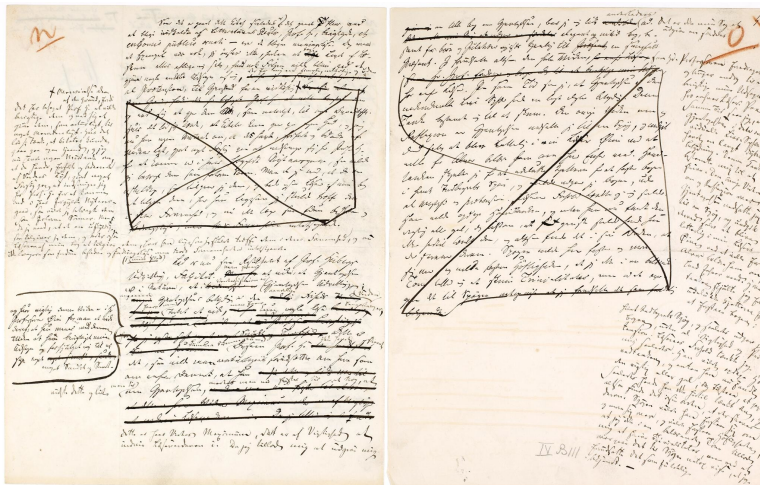
1 dobbeltblad i 4<sup>o</sup>.

Ingen paginering.

Papir: gulligt post-velin, kraftigt. Vandmærke: J WHATMAN TURKEY MILL 1840. Mål: 205 × 258 mm.

Bladene har efter beskrivelse været foldet to gange på langs. Bl.

[1r] er ubeskrevet. Teksten er begyndt på bl. [2r] og fortsat nederst på bl. [1v], der bortset fra to tilføjelser i øvrigt er ubeskrevet.



2. Ms. 4, bl. [8v]-[9r], »Sendebrev til Hr Professor Heiberg R af D. fra Constantin Constantius«, hvor H.P. Barfod bl.a. har slettet SKs tekst og gentaget den i marginen

På bl. [2v] findes to påskrifter: »Det Indlagte af hiint tidligere Brev til Læseren.« øverst på bladet, mens der midtpå er skrevet »Hvo vil ikke gjerne lære Noget af en Anden, af Enhver, hvo vilde ikke fortrinligen med Glæde lære Noget af Prof H..«  
En tilføjelse i randen til højre på bl. [2r] er skrevet på tværs.  
En del korrektioner, herunder flere tilføjelser i randen af papiret.  
På bl. [1v] findes to tilføjelser til teksten på bl. [2r].

(Pap. IV B 121-123)

6.1

Renskrift til »Min kjære Læser!« (SKS 15, 85-88).

6.2

1 dobbeltblad i 4<sup>o</sup>.

Ingen paginering.

Papir: gulligt post-velin, kraftigt. Vandmærke: J WHATMAN TURKEY MILL 1840. Mål: 205 × 258 mm.

Bladene har efter beskrivning været foldet en gang på tværs. Bl.

[2v] er ubeskrivet.

Øverst på bl. [1r] findes overskriften »Min kjære Læser!«, nederst

på bl. [2r] signaturen »Din Const. Const:«.

Få korrektioner.

(Pap. IV B 120)

6.2

(B-fort. 392e; KA, B pk. 11 læg 3; Pap. IV B 120-123)

6

Udkast til manuskriptsamlingen »Polemik mod Heiberg«.

7

1 løst blad i 4<sup>o</sup> med afvirkningskant i venstre side.

Ingen paginering.

Papir: gulligt koncept, glat. Mål: 174 × 210 mm.

Bladet bærer spor af at have været foldet en gang på langs efter beskrivning.

Bl. [1v] er halvt beskrevet.

En enkelt korrektion i form af udstregning af et fejlskrevet ord.

(B-fort. 392f; KA, B pk. 11 læg 3; Pap. IV B 124)

7

(B-fort. 392a-f; KA, B pk. 11 læg 3; Pap. IV B 108-124)

## 2. Tilblivelseshistorie

»Polemik mod Heiberg« er en overskrift givet af SKS til den samling af manuskripter, SK udfærdigede som reaktion på J.L. Heibergs kritik af *Gjentagelsen* (1843). I samlingen indgår forskellige udkast, en kladde, renskrifter og bearbejdede renskrifter. SK henlagde manuskripterne i et omslag, hvorpå han bl.a. skrev: »Polemica m: H: t: Heibergs 'Gjentagelse' i Nytaarsgaven« (se under ms. 1). I SKS 15 bringes de to artikler fra manuskriptsamlingen, som har karakter af at være så færdige fra SKs hånd, at de uden megen redigering kunne have været sendt i trykken af ham selv: »Et lille Indlæg« (mss. 5.1 og 5.3) og »Min kjære Læser!« (ms. 6.2).

*Gjentagelsen. Et Forsøg i den experimenterende Psychologi af Constantin Constantius* (SKS 4, 7-96) udkom den 16. okt. 1843. J.L. Heiberg kritiserer værket over fem sider i den lange artikel »Det astronomiske Aar«, der kunne læses i hans egen udgivelse *Urania. Aarbog for 1844*. \* Af en boghandlerregning fra P.G. Philipsen vides det, at SK kort efter udgivelsen erhvervede sig årbogen. På regningen findes den noteret under 15. dec. 1843, og det fremgår, at prisen var 2 rigsdaler, 4 mark og 8 skilling.\*

SK vælger artikelformen i sit forsøg på at imødegå Heibergs kritik. Han når at skrive flere versioner af varierende længde som forsvar, før han opgiver sit forehavende, samler manuskripterne i omslaget, hvorpå han noterer »Ubrugt«; SK har besluttet ikke at spille sin tid på Heibergs skrift, hvis indhold han nu anser for »en reen Trivialitet« (se hele påskriften i beskrivelsen af ms. 1 ovenfor).

Indtil denne erkendelse har SK ikke desto mindre haft trang til at imødegå eller i hvert fald lade pseudonymet Constantin Constantius forklare, hvordan Heibergs kritikpunkter baserer sig på en mere eller mindre bevidst fejlslæbning af *Gjentagelsen*. \* SK definerer her begrebet gentagelse i forhold til individet og det religiøse, hvor Heiberg anvender begrebet i forhold til naturen; det gør SK så opmærksom på i »Et lille Indlæg«, bl.a. på følgende måde (SKS 15, 72,31-73,6):

Professoren har da altsaa faaet den Mening, at jeg har gjort mig skyldig i den Vildfarelse, ikke at skjelne mellem Gjentagelsens Betydning i Naturen (om hvilken jeg slet ikke har talet) og dens Betydning i Aandens Rige (om hvilken jeg nok saa bestemt som han har sagt det Samme, og anskueliggjort det). Naar nu Professor Heiberg har grebet en saadan Mening ud af Luften, saa bør det sig ham ikke at blive staaende ved at udtale den, men han maa gaae videre og forklare, hvorledes det er gaaet til, at det er skeet, som slet ikke er skeet.

Polemisk mistænker SK endog Heiberg for ikke at have læst *Gjentagelsen* til ende, idet »hans Citater ikke gaae længere end til c. p. 40« (SKS 15, 71,5-6).

Der findes ingen dateringer i materialet til »Polemik mod Heiberg«. Det forekommer dog sandsynligt, at SK affattede det meste af sin reaktion på Heibergs artikel i umiddelbar forlængelse af dens udgivelse den 15. dec. 1843. I manuskripterne har SK enkelte henvisninger til aktuelle omtaler af årbogen, fx i »Et lille Indlæg«, hvor han i en senere overstreget fodnote skriver »cfr. Adresseavisen, hvor Bing & Søn allerede har anmeldt Bogen« (SKS 15, 64,28); 'anmeldt' betyder her 'annonceret', og der er tale om en forlagsannonce, som var trykt i *Adresseavisen*, nr. 298, den 19. dec. 1843.

En indirekte dateringskilde findes også i afslutningen af »Min kjære Læser!«, hvor SK omtaler redaktøren af *Berlingske Tidende*, »Grosserer Nathanson« (SKS 15, 87,20), der i *Berlingske Tidende*, nr. 344, den 22. dec. 1843, havde givet *Urania* en fyldig omtale og anbefaling på forsiden, og hvor der ligeledes fandtes en annonce længere inde i bladet. SK skriver (SKS 15, 87,24-28):

Og Gross. Nathanson har ikke sagt det i et letsindigt Øieblik, men paa en Tid, da den litteraire og critiske Deel af hans Blad lyser i Herligheds Afglands af hans dybe, stille, høitidelige Jule-Glæde over den danske Literatur, der udbreder en Festlighed over Alt hvad han i disse Dage siger i Bladet (...)

Passagen er tydeligvis skrevet ved juletid 1843.

Den senest daterbare henvisning findes i ms. 7, et løst blad, hvorpå SK i punktform med en hentydning til Holberg skitserer, hvorledes Heiberg kan få alvorlige problemer, hvis han gribes i at tage fejl. SK noterer bl.a.:

Nu bliver Scenen her hjemme Naar det har viist sig at en Mand er insolvent i een Retning saa komme alle.  
Scenen a la i den politiske Kandestøber, hvor der kommer Bud og spørger om den Talerken, det Fad. - ell. i den pantsatte Bondedreng.  
1 Bud fra Systemet det logiske.  
2) Bud fra det æsthetiske System.  
3) Bud fra Sprogvidenskaben.  
4) en Person som ikke veed fra hvem han skal hilse, om fra Een ell. Flere, fra de store Bøger, H. altid har samlet sig paa (cfr. Intelligensbladene Slutning.)  
5) Bud fra flere Familier i Hovedstaden og Provindserne angaaende det Luftsyn der var forudsagt i *Urania*, og som udeblev. Om Hr. Prof. ikke i Forening med Carstensen kunde arrangere et Luftsyn paa

Tivoli.\*

Under punkt 4 henviser SK til Heibergs tidsskrift *Intelligensblade* og til bladets ophør. Det sidste nummer kom ud den 1. marts 1844, og i bladets afsluttende artikel, »Til Læseren«, giver Heiberg følgende begrundelse for ikke at fortsætte udgivelsen: »Efter at have i et Par Aar skrevet i denne ingenlunde lette Form, kan en Udgiver vel føle sig træt og søge Hvile i Forberedelsen til Arbejder af en anden Art og et større Omfang.«\* Dette arbejde af større omfang henviser SK til, når han omtaler de »store Bøger, H. altid har samlet sig paa«. Yderligere ironiserer SK over Heibergs evner som astronom under punkt 5. Med omtalen af Heibergs forudsigelse af et »Luftsyn« i *Urania* sigter SK formentlig til følgende passage fra »Det astronomiske Aar«:

laar vil Venus i Midten af Mai staae som Aftenstjerne paa den vestlige Himmel, og saa høit, at den først gaaer ned efter Midnat, og dette Phænomen har i flere foregaaende Aar ikke fundet Sted; paa samme Tid vil Mars befinde sig i dens Nærhed, og ligeledes de to smukke Tvillingstjerner, Castor og Pollux; den hele heraf dannede Constellation vil ligne et Juveelsmykke, hvori Mars er Rubinen, Venus Saphiren, og Castor og Pollux Brillanterne; Maanens Fraværelse vil endydermere forhøie Glandsen af det Hele, og Foraarsnatten vil bidrage til at gjøre Nydelsen endnu skjønnere.\*

Såfremt SK skal tages bogstaveligt, og han mener, at ovenstående fænomen er udeblevet, betyder det, at ms. 7 ikke kan være skrevet før midten af maj 1844, idet tidspunktet for luftsynets tilsynekomst må være passeret. Som konsekvens kan en datering af ms. 7 tidligst sættes til det sene forår 1844. Den mulighed svækkes dog af, at fænomenet på maj måneds aftenhimmel, som Heiberg malerisk anskueliggør, indtraf, ganske som det skulle.\* Det kan dog tænkes, at SK ikke har interesseret sig det fjerneste for himlens udseende, men i stedet blot har leget med den tanke, at luftsynet udeblev. I så fald skal dateringen sættes til begyndelsen af marts, idet henvisningen til det sidste nummer af *Intelligensblade* udgør et *terminus post quem*.

I forhold til den sandsynlige datering af det øvrige materiale synes ms. 7 under alle omstændigheder at være udfærdiget noget senere. En mulig forklaring kan være, at SK igen beskæftigede sig med Heiberg i foråret 1844, idet han her bl.a. klargjorde manuskriptet til *Forord* (SKS 4, 465-527), hvor Heiberg og *Urania* spiller en central rolle i flere af stykkerne. SK genbrugte endda passager fra »Polemik mod Heiberg«; fx finder en passage fra »Et lille Indlæg« (SKS 15, 66,18-25 fra »Ved Juul« til »Ideen og Tanken fare.«) vej til forord nr. IV (SKS 4, 486,2-9).

Der er to muligheder, når det gælder tidspunktet for, hvornår SK fik ideen til at udgive *Forord*. Den opstod, enten efter at Heiberg den 1. feb. 1844 i nr. 44 af *Intelligensblade* skrev en eftertale til *Urania*, eller måske først i april-maj 1844, da SK var i færd med at afslutte renskriften til *Begrebet Angest*. Det første udkast til et forord til *Begrebet Angest* forkastedes af SK, men brugtes i stedet som forord nr. VII.\* Samlet set er manuskripterne til *Forord* udarbejdet over et længere tidsrum, fra efteråret 1843, dvs. før ideen til selve værket opstod, til hen over vinteren 1844, dog som nævnt med forord nr. VII dateret til april-maj 1844.

Perioden for tilblivelsen af »Polemik mod Heiberg« falder ikke blot sammen med udarbejdelsen af *Forord*, men som allerede antydnet også med *Begrebet Angest*.\* I dette værk lader SK pseudonymen Vigilius Haufniensis henvise til *Gjentagelsen* og Constantin Constantius' udlægning af begrebet; her nævnes Heiberg og indirekte også *Urania*.\*

Det kan konkluderes, at SK forfattede manuskripterne til »Polemik mod Heiberg« efter den 15. dec. 1843 og formentlig i juledagene dette år; han er kort vendt tilbage til materialet efter den 1. marts 1844 for så endelig at henlægge manuskripterne.\*

## Manuskripterne interne kronologi

SKs første længere artikel mod Heiberg har titlen »Sendebrev til Hr Professor Heiberg R af D. fra Constantin Constantius« (ms. 4). Brevet indledes med ordene »Høistærede Hr Professor!« og er udfærdiget som et åbent brev til Heiberg. Bortset fra titlen deler ms. 4 og »Et lille Indlæg« i alt væsentligt indledning. I begge manuskripter er der tale om de tre første manuskriptsider; det drejer sig om bl. [1r]-[2r] i ms. 4 og s. 1-3 i ms. 5.1 (SKS 15, 63,5-65,23 fra »Da jeg selv har« til »med et godt Exempel.«)\*. I ms. 4 følger herefter disse afsnit:

Men jeg gaaer over til Sagen, til den Berigtigelse, der er bleven mit Udsagn til Deel i Deres Afhandling. For at Alt kan blive tydeligt og utvivlsomt, vil jeg først fremsætte Deres Udvikling af Gjentagelsen, [i

*marginen:* saaledes som denne er forklaret m: H: t: Naturen, og »tilstrækkelig antydet med Hensyn til Aanden« (p. 98. lin. 1.)] saaledes som denne er i sig selv og med det Hensyn den tager til min, og derpaa vil jeg fremsætte min Udvikling saaledes som den ligger for trykt i min lille Bog. beder Læseren at tilgive Vidtløftigheden.

#### A. Deres Udvikling.

Gjentagelsen hører hjemme i Natur-Phænomenernes Verden, og det er en Vildfarelse, at overføre det paa Aandens Verden, »jeg har fornemlig havt Naturens Categorier for Øie, og maaskee uden at vide det, udstrakt Begrebets Gyldighed udenfor dets rette Grændser. [*tilføjet:* cfr. p. 97 og 98.]<sup>\*</sup>

SK fortsætter fremlæggelsen af Heibergs »Udvikling«; fremlæggelsen tæller omtrent 14 manuskriptsider, dvs. bl. [2v]-[9v] i ms. 4. Han når imidlertid ikke til det lovede næste punkt, der skulle omhandle hans egen udvikling af begrebet i *Gjentagelsen*.

I »Et lille Indlæg« findes efter indledningen lignende passager, der dog er slettet (efter »med et godt Exempel.«, SKS 15, 65,23). De slettede passager i ms. 5.1 citeres her i fuld længde (se tillige illustration 3):

Men til Sagen, til den Berigtigelse, der er bleven mine Udsagn til Deel i Professorens Afhandling. For at Alt kan blive tydeligt og utvivlsomt, vil jeg først fremsætte Professorens Udvikling, der med Hensyn til Gjentagelsens Betydning i Naturen forklarer Alt, og med Hensyn til Gjentagelsens Betydning i Aandens Verden indeholder »en tilstrækkelig Antydning«, [*tilføjet:* Anm. cfr. Nytaarsgaven p. 98. lin 1. fr. oven.] medens den tillige tager et berigtigende Hensyn til min Fremstilling. Dernæst vil jeg fremsætte min Udvikling saaledes som den ligger trykt i min lille Bog. Læseren vil jeg bede at tilgive mig Udførligheden, hvilken jeg ingenlunde har forskyldt, [*i marginen:* da jeg anseer den for min Pligt; thi naar en Mand som Prof. Heiberg hjælper med en Berigtigelse, saa skylder man, at gjøre alt muligt for at have Gavn deraf.]. Læseren vil jeg bede tilgive Alvorligheden. I min lille Bog havde jeg skjult den i Spøgen, nu maa den vise sig blot som saadan, da Hr Prof. Heiberg ogsaa i den Henseende synes at være bleven et andet Menneske, at han er bleven skrækkelig alvorlig.

#### A. Professor Heibergs Fremstilling.

»Gjentagelsen har en væsentlig forskjellig Betydning i den naturlige og den aandelige Sphære. Forfatteren har fornemlig havt Naturens Categorier for Øie, og maaskee uden at vide det, udstrakt Begrebets Gyldighed udenfor dets rette Grændser.

Men til Sagen, til Berigtigelsen, af hvilken der er noget lære

Naar man vil anmelde en Bog, gjør man vel i at læse den; naar man vil leilighedsviis vil [sic] citere en Bog, gjør man ikke ilde i at læse den, naar man leilighedsviis vil citere en Bog og tillige benytte Leiligheden til at meddele Forfatter en<sup>\*</sup>





i SKs hånd – bl. [2v] er upagineret – og det første blad i ms. 5.3 er pagineret 4-5 også i SKs hånd – de øvrige blade er upagineret. Sammenlagt udgør de to renskrifter »Et lille Indlæg« i SKS 15.

I ms. 5.3 tager SK udgangspunkt i *Gjentagelsen* og sin egen udvikling af begrebet, dvs. det punkt, han ikke fik skrevet sig frem til i ms. 4, da han fremlagde sin disposition anført ovenfor med ordene: »For at Alt kan blive tydeligt og utvivlsomt, vil jeg først fremsætte Deres Udvikling af Gjentagelsen, (...) og derpaa vil jeg fremsætte min Udvikling saaledes som den ligger trykt i min lille Bog.« Flere passager i ms. 5.3 er dog hentet fra ms. 4, i de fleste tilfælde i en bearbejdet form.\*

Ms. 2 skal muligvis betragtes som et forsøg på en fortsættelse af ms. 5.1.\* Argumentet for dette kan dog i hovedsagen kun baseres på papirtypen, der er af samme slags som ms. 5.1, og det stilistiske træk, at Heiberg også her omtales i 3. person. Ms. 2 er imidlertid ikke en afrundet enhed; SK inddrager heri en fortælling om Sokrates som grundlag for ikke at anskue begrebet gentagelse som et fysisk fænomen. Sokrates nævnes også kort i fortsættelsen af »Et lille Indlæg«, dvs. ms. 5.3 (SKS 15, 75,24-26); det er ikke muligt at afgøre, hvornår i skriveprocessen SK udviklede denne tanke og i forlængelse heraf at fastlægge tilblivelsestidspunktet for ms. 2 mere præcist.

»Et lille Indlæg« og SKs første udkast til et sendebrev er begge forholdsvis lange tekster. SK forsøgte sig også med en kort form. Det gælder således den anden utrykte artikel i materialesamlingen, »Min kjære Læser!« (ms. 6.2). Til denne findes et udkast i form af ms. 6.1, mens en egentlig kladde ikke er overleveret. Ms. 6.1 og 6.2 fremstår begge som et koncentrat af de to lange artikler. Udkastet i ms. 6.1 indledes med ordene »Min kjære Læser«. Ms. 6.2 fremstår som en decideret renskrift, ført i en tydelig hånd; den har en overskrift, og dertil er afslutningsvis sat signaturen »Din Const. Const:« (SKS 15, 88,6). Til ms. 6.2 har SK dog også benyttet udkastet i ms. 3.\* Dette manuskript afsluttes med billedet af et barn, der lader et stykke papir flyve ud af vinduet for at se, hvorhen vinden bærer det. Stykket genfindes i bearbejdet form i sidste afsnit af »Min kjære Læser!« (SKS 15, 87,31-34).

Overordnet set har SK formentlig først forfattet de lange artikler, hvorefter han har forsøgt sig med en kortere sammenskrivning. Artiklerne blev aldrig offentliggjort, muligvis fordi SK fik afløb for sin harme andetsteds, nemlig i *Begrebet Angest* og hovedsagelig i *Forord*. Materialet i »Polemik mod Heiberg« synes i den forbindelse at have fungeret som en del af et manuskriptlager, hvorfra SK uddrog tekst til andre publikationer.